

Ita etiam illud corpus (post ascensionem, de qua quaerebatur) priorem habet formam et figuram et circumscriptio- nem, et, ut uno verbo dicam, corporis essentiam. » In hoc multum vexato textu Theodoretus Orthodoxus evidenter discernit *speciem sensibilem*, quae realis est et manet eadem ac antea fuerat, et rem illam quae solum cognitione fidei intelligitur esse corpus Christi, cum antea esset panis. Nam id quod symbolis visibilibus exhibetur, inquit, antea panis erat, nunc *intelligitur et creditur et adoratur corpus Christi*. Ergo illud sensibile non est amplius substantia panis, sed est solum panis apparens seu sunt sensibilia phaenomena panis, de quorum *natura* sermo est ad exprimendam obiectivam eorum realitatem.

Idem est modus loquendi idemque sensus aliorum Patrum, quos citavimus. Gelasius Pontifex, si tamen is est auctor libri contra Eutychem et Nestorium, illustrat realitatem humanae naturae a Verbo assumptae eiusque distinctionem a natura divina l. c. hoc exemplo. « Certe sacramenta quae sumimus, corporis et sanguinis Christi, divina res est, propter quod et per eadem divinae efficimur consortes naturae (cf. Cyrill. Hieros. supra p. 96.), et tamen esse non desinit *substantia vel natura panis et vini* (1). Et certe imago et similitudo corporis et sanguinis Christi (ut existebat redemptionem complens in propria specie conaturali) in actione mysteriorum celebratur. Satis ergo nobis evidenter ostenditur, hoc nobis in ipso Christo Domino

πιστευεται και προσκυνειται, ως εκεινα οντα απερ πιστευεται. Verba ἐπι της προτερης ουσιας κ. λ. in versione Herveti redduntur: « manent enim in priori substantia, et figura, et forma, » quam equidem versionem cum Cardinali du Perron (l. II. c. 11-14. c. 537 530.) puto correctionis indigam; attamen etiam ea admissa, non sequitur, Theodoretum a communi fide dissentire; ουσια enim saepe usurpatur in laxiori significatione de eo quod reale est, ut Plato dixit, a quibusdam non initiatis « actiones et generationes et quidquid non est aspectabile, non poni ἐν μερει ουσιας » h. e. inter realia (apud Clement. Alex. Strom. V. p. 562.), et ipse Theodoretus definit ουσιαν id, quod est, το ον (dialog. I. T. IV. p. 4.).

(1) « Substantia vel natura » sumuntur evidentes ut synonyma, ουσια ἡγουσιν φυσικῶς. Totus hic locus et alia plurima in libro sane persuadent, eum graece scriptum esse; praefert enim grammatica constructio et tota phraseologia indicia non dubia versionis ex graeco.

(de incarnatione et natura assumpta) sentiendum, quod in eius imagine profitemur, celebramus, et sumimus; ut sicut *in hanc scilicet in divinam* (i. e. in corpus Christi Verbo unitum hypostatice) *transeant Sancto Spiritu perficiente substantiam*, permanente tamen in *suae proprietate naturae* (1), sic illud ipsum mysterium principale (incarnationem), cuius nobis efficientiam virtutemque veraciter repraesentant, ex quibus constat (naturis) proprie permanentibus, unum Christum... demonstrant (demonstrent). »

Ad eundem scopum Ephrem Antiochenus: « sic etiam, inquit, corpus Christi quod a fidelibus sumitur (sacramentum spectatis simul corpore Christi et speciebus panis), et *a sensibili essentia non excidit et ab intelligibili gratia* (quae est corpus Christi in statu sacramentali) *indivisum manet* » (2).

Nihil denique aliud quam apud hucusque citatos habetur in epistola ad Caesarium, quae ubi primum in lucem edita est, ridiculos excitavit Protestantium applausus et quasi de parta victoria triumphales acclamations. (Vide de hac epistola Scipion. Maffei in opusculis ed. Tridenti 1742. p. 41; Harduin. in dissertat. in epist. ad Caesar., Maurinos in praefat. Opp. Chrys. T. III. p. 736; Stilling in commentario de s. Io. Chrysost. §. 82. T. IV. Sept. Bollandian. et in Thesouro Zaccar. T. X. P. II. opuse. XI.) Locus qui latine tantum exstat, sequens est. « Unus Filius, unus Dominus, idem ipse procul dubio unitarum naturarum unam dominationem, unam potestatem possidens, etiamsi non consubstantiales existunt (duae naturae).... propter hoc quod inconfusa sunt duo. Sicut enim antequam sanctificetur panis, panem nominamus, divina autem illum sanctificante gratia, mediante sacerdote, liberatus est quidem ab appellatione panis, *dignus autem habitus Domini corporis appellatione* (cf. Ambros. supra p. 113.), *etiamsi natura panis in ipso permansit, et non sunt duo*

(1) Forte: permanente tamen in sua proprietate naturā μενουσης δε ἐπι της αυτης ιδιοτητος της φυσικης.

(2) Ουτω και το παρα των πιστων λαμβανομενον σωμα Χριστου και της ανσθητης ουσιας ουκ εξισταται και της νοητης αδιακριτον μνει χαριτος.

corpora (panis et corpus Christi) *sed unum corpus Filii praedicamus* » (cf. Damascen. supra p. 106.).

II. Hac distinctione duplicis partis, visibilium specierum et invisibilis corporis Christi supposita, Patres considerant frequenter tum relationem inter species et corpus Christi, tum ipsum corpus Christi sacramentale (seu sacramentum constans speciebus panis et corpore Christi) in relatione ad Christum in modo suo existendi connaturali et ad mysteria redemptionis ab ipso completa, vel in relatione ad fruitionem futuram nobis promissam in patria. Secundum has relationes corpus Christi in statu sacramentali dici potest et a Patribus dicitur *antitypum, typicum, symbolicum, figura, imago* pluribus modis significandi, quorum nullus realitatem corporis Christi in sacramento excludit, sed immo omnes eam exigunt et supponunt.

1°. Si corpus Christi conferatur cum speciebus, hae sunt *τύπος* et signum, corpus autem est *ἀντιτύπον* h. e. significatum et exhibitum per species. Ita Cyrillus Hierosolymitanus cat. mystag. IV. n. 3. ait: « *in figura* (ἐν τύπῳ) *panis* dari corpus Christi, » et ex adverso cat. V. n. 19: « *gustare iubemur non panem et vinum sed antitypum corpus et sanguinem* » (supra p. 95. 96.).

Simili *antitypi* significatione Epiphanius (de Resurrect. T. II. p. 278.) Eucharistiam appellat veteris paschatis *antitypa mysteria*; ipsa videlicet Eucharistia per figuras veteris Testamenti protendebatur, estque earum significationis obiectum et *πληρωμα*. Hoc sensu mihi videtur a Tertulliano Eucharistia dici *figura corporis Christi*, h. e. *figura adimpleta corporis*, seu *corpus antitypum*, quia corpus Christi in veteri testamento appellatione panis *figuratum seu adumbratum est*, ut futurum sub speciebus panis, quam *figuram* Christus adimplevit in institutione Eucharistiae. In omnibus tribus contextibus, in quibus Tertullianus ita loquitur (contr. Marc. l. III. c. 19; l. IV. c. 40; contr. Iud. c. 11.), propositum habet demonstrare, figuras et prophetias veteris testamenti in Christo et a Christo fuisse adimpletas. Inter has plurimas, quas adfert, una est illa Ier. XI. 19: « *mittamus lignum in panem eius.* » Nomine panis, ait, in figura veteris testamenti designatum

fuisse corpus Christi; sensus enim est: mittamus crucem in corpus eius; hanc autem prophetiam, quatenus nomen *panis* apud Ieremiam significat corpus, Christus realiter interpretatus est et figuram adimplevit, quando in ultima coena dixit: hoc est corpus meum, et « *acceptum panem corpus suum fecit,* » h. e. panem convertit in corpus suum ita, ut ipsum corpus sit in statu cibi sub specie panis. Iam in tali contextu et prae tali scopo demonstrandi figuram veteris testamenti adimpletam in re significata novi testamenti videntur non adeo difficiles locutiones Tertulliani: « *corporis sui figuram pani dare,* » et Christum dixisse: « *hoc est corpus meum, id est figura corporis mei.* » Nihil aliud sibi volunt, quam quod diximus, corpus Christi sub specie panis esse *adimpletam figuram veteris testamenti*, seu antitypum veteris typi. Verba Tertulliani sunt: « *Hoc lignum (crucis) et Hieremias tibi insinuat, dicturis praedicans Iudaeis: venite, mittamus lignum in panem eius; utique in corpus.* Sic enim Deus in Evangelio quoque vestro (s. Lucae, quod quamvis truncatum Marcionitae retinuerant) revelavit, panem corpus suum appellans, ut et hinc iam eum intelligas *corporis sui figuram pani dedisse* (in ultima coena dedisse panem corporis sui antitypum seu figuram adimpletam), cuius *retro corpus in panem prophetes figuravit*, ipso Domino hoc sacramentum (propheticam adumbrationem futuri) postea interpretaturo (per realem adimpletionem) » (1). Contr. Marc. l. III. 19. et contr. Iud. c. 11. « *Professus itaque se concupiscentia concupisse edere pascha ut suum, indignum enim ut quid alienum concupisceret Deus, acceptum panem et distributum discipulis, corpus illum suum fecit, hoc*

(1) Locum simillimum habes apud Cyrill. Hieros. cat. XIII. n. 19. « *Dicet mihi quispiam: crucis lignum mihi ex propheta demonstra.... Audi igitur ex Ieremia:.... venite et iniiciamus lignum in panem eius. Si te Dominus dignum fecerit (loquitur catechumeno), in posterum cognosces, quod corpus eius iuxta Evangelium figuram ferebat panis* » ὅτι τὸ σῶμα αὐτοῦ κατὰ τὸ εὐαγγέλιον τύπον ἔφερεν ἄρτου; i. e. a propheta recte designatum fuisse corpus per figuram panis, cognosces ex mysterio Eucharistiae, ubi iuxta revelationem Evangelii corpus Christi continetur sub specie panis.

est corpus meum dicendo, id est figura corporis mei (1). Figura autem (talis) non fuisset, nisi veritatis esset corpus; ceterum vacua res, quod est phantasma, figuram (talem) capere non posset. Aut si propterea panem corpus sibi finxit, quia corporis carebat veritate, ergo panem debuit tradere pro nobis. Faciebat ad vanitatem Marcionis, ut panis crucifigeretur. Cur autem panem corpus suum appellat, et non magis peponem, quem Marcion cordis loco habuit? non intelligens *veterem fuisse istam figuram corporis Christi* dicentis per Hieremiam... *venite coniciamus lignum in panem eius, scilicet crucem in corpus eius*. Itaque illuminator antiquitatum (per adimpletionem prophetiarum et figurarum) *quid tunc (apud Ieremiam) voluerit significasse panem, satis declaravit corpus suum (in coena ultima) vocans panem*. Sic et in calicis mentione testamentum constituens sanguine suo obsignatum, substantiam corporis confirmavit; nullius enim corporis sanguis potest esse, nisi carnis... Ut autem et *sanguinis veterem figuram in vino recognoscas... lavabit, inquit, in vino stolam suam (Gen. XLIX. 11.)*. *Ita et nunc sanguinem suum in vino consecravit, qui tunc vinum in sanguine figuravit* » contr. Marc. I. IV. 40.

A sensu hucusque exposito nominis *antitypus*, quo ipsum corpus Christi aliquando appellatur ut res significata, probe

(1) Potest sine dubio his verbis saltem per se spectatis dari alia adhuc explicatio, qua Tertulliani sensus communi omnium Patrum doctrinae et fidei totius nominis christiani non repugnans ostendatur. Card. Du Perron II. p. 208. sq. explicat per constructionem, quae dicitur a grammaticis *ὑπερβατον*: « hoc est corpus meum, id est figura corporis mei = hoc, id est figura corporis mei (hoc quod fuit apud Ieremiam figura corporis mei), est corpus meum. » Sicut idem Tertulianus dicit: « Christus mortuus est, id est unctus » contr. Prax. c. 29; « aperiatur in parabolam os meum, id est similitudinem » contr. Marc. I. V. c. 11. Anctores « Perpetuitatis Fidei » T. III. I. II. c. 2. censent, posse intelligi Tertulianum eo modo, quo Patres non raro corpus Christi sacramentale, seu formaliter ut est sub speciebus et cum speciebus panis, considerant tamquam sacramentum et figuram in relatione ad Christum ipsum ut est in suo statu connaturali, de qua re mox dicemus. Maranus in Praefat. ad Opp. s. Iustini P. II. c. n. 6. Tertulliani *figuram* intelligit de externa forma et de speciebus panis, ut sensus sit: hoc sensibile est figura ac forma externa, qua corpus meum exhibetur.

distinguendus est sensus alius, quo *antitypus* sumitur pro *typo vel signo*. Hoc sensu panis et vinum ante consecrationem vel etiam species sacramentales dicuntur *ἀντιτυπα* corporis Christi in Concilio VII. a Ioanne Damasceno, ab Eutychio (apud Nicetam Choniat. in Alexio Comnen. I. III. c. 3. p. 333.) aliisque.

2°. Secundum duplicem statum et modum existendi, secundum existendi modum scilicet *connaturalem* et *sacramentalem* distinguitur a Patribus corpus et sanguis Christi ita, ut idem *in statu sacramentali* dicatur aliquando *representatio*, *figura*, et *typus* seu *antitypus* corporis et sanguinis Christi quatenus est *in modo existendi connaturali*. Distinctionem hanc inter duplicem diversum modum existendi diserte proponunt Patres. Ita s. Hieronymus in Eph. I. 7. (T. VII. p. 553. ed. Vallarsi): « dupliciter, inquit, sanguis Christi et caro intelligitur, vel *spiritualis illa* (cf. supra p. 114.) *atque divina*, de qua ipse dixit: *caro mea vere est cibus; et nisi manducaveritis carnem meam; vel caro et sanguis, quae crucifixa est, et qui militis effusus est lancea.* » Videlicet distinguitur caro et sanguis *in statu cibi ac potus*, atque aliter *in statu connaturali*, in quo caro crucifixa, in quo sanguis effusus est militis lancea. Patet etiam ex sequentibus, distinctionem intelligi non secundum substantiam sed secundum modum; subiungit enim s. Doctor: « iuxta hanc divisionem et in sanctis eius diversitas carnis et sanguinis accipitur, ut alia sit caro quae visura est salutare Dei, alia caro et sanguis quae regnum Dei non queant possidere. » Cf. Clem. Alex. Paedagog. I. II. c. 2; Aug. de Trin. III. c. 10. n. 21.

Iam hoc duplici diverso statu supposito ait Lanfrancus (de corpore et sang. Domini c. 14.): « *caro videlicet carnis, et sanguis sacramentum est sanguinis; carne et sanguine utroque invisibili, intelligibili, spirituali significatur redemptoris corpus visibile, palpabile, manifeste plenum omnium virtutum et divina maiestate* » (1). Secundum

(1) Solent haec verba citari velut Augustini ex decreto Gratiani de consecr. dist. 2. can. 48. Vide Card. Du Perron Refut. obiect. ex August. c. 8. Ceterum qui negant, Eucharistiam esse et dici posse signum corpo-

eandem distinctionem non modo celebratio et sacrificialis oblatio Eucharistiae dicitur « *typus passionis* » a s. Hieronymo contr. Iovin. II. c. 11; « *figura passionis, imago propriae passionis* » a s. Gaudentio serm. ad neophytos; « *symbolum eius, qui pro nobis mortuus est* » a s. Chrysostomo in Matth. hom. 83; « *semel immolatus Christus in se ipso, qui tamen in sacramento omni die populis immolatur* » a s. Augustino ep. 98. al. 28. n. 9. ad Bonifac. cf. contr. Faust. XX. c. 18; sed etiam ipsum sacramentum permanens et *corpus Christi in statu sacramentali* sub speciebus visibilibus panis et vini vocatur *figura et antitypus corporis Christi spectati in propria specie*. « *Typicum et symbolicum corpus* » Origen. in Matth. tom. II. n. 14. T. III. p. 500; « *si quid uspiam antityporum pretiosi corporis et sanguinis manus acceperat, id (cogitatione mentis) lacrymis admiscuit* » s. Gregor. Nazianz. de Gorgonia sorore or. VIII. al. XI. 18; inter ea quae non ascenderunt in cor seu intellectum hominis, etiam illud est, « *quod in Ecclesia offertur panis et vinum antitypum carnis Christi et sanguinis, et qui participant de apparente pane (ἐκ τοῦ φαινομένου ἄρτου), spiritualiter (i. e. ut cibum supernaturalem ad effectum spiritualem, atque in statu non connaturali sed sacramentali) carnem Domini manducant.* » Macar. Aegypt. hom. 27. n. 17. Galland. Bibl. VII. p. 108; « *invocamus Spiritum Sanctum, ut exhibeat hunc panem corpus Christi et calicem sanguinem Christi, ut qui haec antitypa percipiunt, consequantur remissionem peccatorum.* » Fragm. II. nomine s. Irenaei edit. a Pfaffio (vide Scipionem Maffei epp. ad Bacchinium); « *si realiter existentis corporis antitypa sunt divina sacramenta, ergo etiam nunc corpus*

ris Christi et sanguinis, ut Haimo Halberstadiensis (De corp. et sang. Domini, in Spicilegio D'Achery T. XII. p. 28.) data opera hanc locutionem confutat, ii intelligendi sunt negare distinctionem corporis Christi in Eucharistia, et in statu connaturali, quasi duo essent corpora, aut quasi in Eucharistia esset signum tantummodo et non ipsum corpus Christi. Et sane molus loquendi hic exortis iam haeresibus periculo non caret, nec sine explicatione adhiberi iam potest; non tamen ideo animadversio Lanfranci minus vera est et utilis ad obscuriores textus Patrum intelligendos. (Cf. Harduin. Dissert. de Sacr. altaris p. 186-187.)

Domini est (vere) corpus. » Theodoret. dial. 2. contr. Euty-chianos T. IV. p. 84; « *imago et similitudo corporis et sanguinis Christi in actione mysteriorum celebratur.... hoc nobis in ipso Christo Domino (in propria specie) sentiendum, quod in eius imagine profitemur, celebramus et sumimus.* » (Cf. August. in se ipso—in sacramento) Gelas. contr. Eutyeh. Bibl. Max. T. VIII. p. 703. Vide Constitut. apost. I. V. c. 14; VI. c. 30; VII. c. 25. Cum igitur hic non una res sit signum rei alterius, sed idem *secundum unum modum existendi* sit expressio *sui ipsius secundum modum alium considerati*, verissime ἀντιτυπον idem valet ac ἰσοτυπον ut monet Elias Cretensis in scholiis ad or. I. Nazianzeni n. 161: « ἀντιτυπον cogita esse ἰσοτυπον, si eo intelligis magna mysteria, sacratissimum corpus et pretiosum sanguinem Christi; ita enim magnus Basilius appellavit. Nam haec praepositio (ἀντι) aliquando idem valet ac ἰσόν. Si vero ad futura mysteria relationem habent; sunt enim qui vocabulum etiam ita accipiant, antitypa dicuntur non quasi non vere corpus et sanguis Christi essent, sed quod nunc quidem per ipsa participes sumus divinitatis Christi ut qui nostris corporibus suscipitur, tunc vero intelligibiliter per solam visionem. » (Vide Damascen. supra p. 107; cf. Allatium de Consensu etc. I. III. c. 15. n. 28. sq.)

Quia Augustino haec distinctio sicut etiam consideratio relationis ad corpus Christi mysticum, de qua mox dicemus, maxime familiaris fuit, occurrunt apud ipsum saepius modi concipiendi et loquendi, qui aetate alia, ubi ob exortas haereses multo magis identitas corporis Christi quam distinctio status diversi prae oculis habenda est, non possunt non obscuri videri, nisi ad ea quae diximus, adtendatur. Praeter ea quae adtulimus supra (p. 133. sq.) ex I. contra Adamantium et ex Facundo Augustini imitatore, huc pertinet, quod habet in Ps. XCVIII. n. 9. Postquam clarissime docuit, eam carnem, quam Christus sumpserat de Maria Virgine, a nobis manducari, et a nemine manducari quin illam adoret (sup. p. 84.), declarat ibi, Iudaeos Io. VI. non recte intellexisse modum manducationis carnis Christi putantes, « *quod praecisurus esset Dominus particulas quasdam de corpore suo et*

daturus illis. » Unde Dominum inducit loquentem: « spiritualiter intelligite quod locutus sum: *non hoc corpus quod videtis* (in hoc scilicet visibili modo existendi), manducaturi estis, et bibituri *illum sanguinem, quem fusuri sunt*, qui me crucifigent; *sacramentum* aliquod vobis commendavi. » Pariter in Ps. III. n. 1. miratur Domini patientiam, qui Iudam traditorem « adhibuit ad convivium, in quo *corporis et sanguinis sui figuram* discipulis commendavit et tradidit; » quod tamen ipsum clarissime dixit, quantum arcani disciplina ferebat, epist. 43. n. 23. ad Glor. et Eleus.: « tolerat ipse Dominus Iudam... sinit accipere inter innocentes discipulos, *quod fideles noverunt, pretium nostrum.* » Eodem sensu aliquoties appellat Eucharistiam *corpus Christi secundum quemdam modum*. Sic in loco, ex quo Facundus supra citatus suum modum loquendi expressit, scribit Augustinus ep. 98. n. 9. ad Bonifac.; « sicut ergo *secundum quemdam modum sacramentum corporis Christi corpus Christi est, sacramentum sanguinis Christi sanguis Christi est*; ita sacramentum fidei fides est. » Similiter postquam in Ps. XXXIII. enarrat. I. n. 10. simpliciter dixit: « *ferebatur Christus in manibus suis*, quando commendans ipsum corpus suum ait: hoc est corpus meum; ferebat enim illud corpus in manibus suis; » tamen in enarrat. II. immediate sequenti n. 2. ait: « quomodo ferebatur in manibus suis? quia cum commendaret ipsum corpus suum et sanguinem suum, accepit in manus suas quod norunt fideles, et ipse se portabat *quodam modo*, cum diceret: hoc est corpus meum. » (Vide Card. Du Perron Refutat. obiect. ex s. August. Paris. 1624; Philippi Bovii opusc. IX. in Thesaur. Zaccar. T. X. P. II.).

3°. Postremo in relatione ad fruitionem remotis symbolis futuram Eucharistia appellatur « *typus nostrae salutis*, » ut a Gregorio Nazianzeno or. XVII. n. 12; « *antitypa futurorum*, » ut a Damasceno de Fide orthodox. l. IV. c. 13. cf. Dionys. Eccles. Hierarch. c. 3. n. 3. §. 2.

III. Tertius modus considerandi apud Patres animadversione dignus est, quando corpus Christi sub speciebus sacramentalibus et in statu cibi spectant ut sacramentum significans et perficiens unionem membrorum in corpore Christi

mystico (1), fidelium scilicet in Ecclesia, cum ipso capite Christo et inter se invicem 1. Cor. X. 17; reddimur enim per participationem corporis Christi ei concorporales et consanguinei (*συσσωμοι και συναιμοι*), ut loquitur Cyrillus Hierosolymitanus cat. mystag. IV. n. 3. Vide Nyssenum, Chrysostomum, Cyrillum utrumque, Hilarium, Marutham etc. citatos in th. VIII. Nulla utique oritur obscuritas, quando Patres simul haec duo declarant: rationem propriam sacramenti in se, corporis nempe Christi physici sub speciebus panis, et corporis mystici unionem cum illo ac per illud perficiendam, ut Chrysostomus hom. XXIV. in 1. Cor., Cyrillus in Io. l. X. p. 862. aliique. Verum Augustinus in publicis sermonibus secundum disciplinam arcani supponit praecedentem institutionem privatam de mysterio, *quid sit in se*; atque ideo hoc paucis fere indicato, solet transire ad declarandam *rem significatam in corpore mystico*, unionem scilicet membrorum cum capite Christo et inter se ipsa significatam et perficiendam per corpus Christi in sacramento; haec enim unio etiam propter haereses et schisma Donatisticum in Africa s. Doctorem maxime habebat sollicitum. In primis de rigore, quo Augustinus servabat arcanum in publicis concionibus, passim occurrunt indicia manifesta. Confer paulo ante citata ex ep. 42. et enarrat. II. in Ps. 33.

(1) Corpus Christi *mysticum* dicitur Ecclesia in distinctione ad corpus physicum; attamen apud veteres saepe ipsum corpus Christi physicum in sacramento appellatur corpus mysticum. Ita disputat Harduinus (de Sac. altar. p. 153.). « Mystica enim vero dicitur res quaeque sacra, quae vel celatur nec est cuivis exposita sive nota, ut *corpus Christi mysticum in ara*, quod soli norunt fideles; vel rem sacram celat et continet, ut vasa mystica Christi sanguinem, panis mysticus Christi carnem, vel denique rem sacram significat... Corpus Christi *mysticum* qui illud appellavit, quod pane consecrato significatur (i. e. corpus Christi quod est Ecclesiae) ante Ratramnum (saec. IX.) vix quisquam occurret. Peculiaris apud veteres haec appellatio est proprii Christi corporis in mensa Domini, ubi et corpus est et alterum corpus (Ecclesiam) significat, non illius corporis quod significatur, h. e. Ecclesiae. » Verumtamen Ecclesia omnino rectissime appellatur *corpus Christi mysticum*, quia ut *corpus Christi* in ipsis Bibliis describitur, et *mysticum* est, quia Christo capiti coniungitur « per omnem iuncturam subministrationis » *vinculis arcanis fide credendis*. Eph. IV.